

**Michał Kuźnik**

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Wydział Finansów i Ubezpieczeń,  
Katedra Prawa  
michal.kuznik@ue.katowice.pl

## **SKUTECZNOŚĆ POTRĄCENIA WIERZYTELNOŚCI NA PRZEDPOLU UPADŁOŚCI**

**Streszczenie:** Regulacja prawa upadłościowego i naprawczego, wzorem poprzednio obowiązującego stanu prawnego, określiła przesłanki dopuszczalności potrącenia wierzytelności. Jednym z ustanowionych ograniczeń jest zakaz potrącenia wierzytelności nabytej na podstawie przelewu lub indosu w okresie jednego roku poprzedzającego ogłoszenie upadłości. Na tle przedmiotowej regulacji w orzecznictwie wywiązał się spór co do dopuszczalności czy też skuteczności potrącenia wierzytelności nabytej w wyżej wymienionych warunkach, jeżeli wierzyciel nie tylko nabył, ale również złożył oświadczenie o potrąceniu w okresie jednego roku przed ogłoszeniem upadłości. Przedmiotem artykułu jest podsumowanie poglądów prezentowanych w orzecznictwie Sądu Najwyższego oraz próba wyciągnięcia praktycznych wniosków w kontekście obrotu gospodarczego.

**Słowa kluczowe:** upadłość, potrącenie, wierzytelność, przelew, indos.

**Klasyfikacja JEL:** K 12, K 22, K 35.

## **EFFECTIVENESS OF SET-OFF CLAIMS IN THE PRE-BANKRUPTCY PERIOD**

**Abstract:** Bankruptcy and rehabilitation law, following previous regulations, stipulate the conditions for the admissibility of set-off claims. One of the constraints laid down is the prohibition of set-off claims acquired on the basis of transfers or bank endorsements in a period of one year period preceding the bankruptcy. Against the background of current regulations a dispute has arisen in the case law of recent years whether set-off claims acquired in the above mentioned circumstances are effective or permissible when a creditor has not only acquired, but also made a declaration

about a set-off, within one year before bankruptcy has been declared. The paper is a summary of the views presented in the case law of the Supreme Court and attempts to draw practical conclusions in the context of economic activity.

**Keywords:** bankruptcy, set-off, claim, assignment, endorsement.

## Wstęp

Ogłoszenie upadłości wywołuje daleko idące skutki prawne zarówno co do osoby upadłego, jego majątku, jak i stosunków zobowiązaniowych, których stroną jest upadły. W sposób szczególny ustawodawca w przepisach prawa upadłościowego i naprawczego [Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r., dalej p.u.n.] odniósł się do kwestii dopuszczalności potrącenia ustawowego wierzytelności przez wzajemnego wierzyciela upadłego. Przyjęta przez ustawodawcę regulacja różni się w zależności od trybu, w jakim prowadzone jest postępowanie upadłościowe. W przypadku upadłości układowej regulacja dotycząca dopuszczalności potrącenia została zawarta w art. 89 p.u.n. Z kolei w sytuacji, gdy ogłoszono upadłość w opcji likwidacyjnej, zastosowanie znajdują przepisy art. 93–96 p.u.n. W obu wariantach upadłości potrącenie wzajemnych wierzytelności nie będzie zasadniczo dopuszczalne, jeżeli po ogłoszeniu upadłości wierzyciel wzajemny upadłego stał się dłużnikiem upadłego bądź też, będąc jego (upadłego) dłużnikiem, stał się jego wierzycielem przez nabycie wierzytelności w drodze przelewu lub indosu wierzytelności powstałej przed ogłoszeniem upadłości. Dodatkowo wskazać należy, że w odniesieniu do upadłości obejmującej likwidację majątku upadłego regulacja jest bardziej restrykcyjna, albowiem poza wskazanym przypadkiem nabycia wierzytelności, które ma miejsce już po ogłoszeniu upadłości, hipoteza art. 94 ust 1 p.u.n. obejmuje również okres jednego roku poprzedzającego ogłoszenie upadłości, warunkując dodatkowo zakaz potrącenia wiedzą wierzyciela wzajemnego o istnieniu podstaw do ogłoszenia upadłości.

*Ratio legis* dla przywołanego unormowania jest podyktowane ochroną osób trzecich, przez które należy rozumieć inne niż dokonujący potrącenia wierzyciel [Pyziak-Szafnicka 2009, s. 37]. Słusznie podkreśla się w piśmiennictwie, że w przypadku potrącenia dokonywanego w toku postępowania upadłościowego na plan pierwszy wysuwa się funkcja egzekucyjna potrącenia [Adamus 2009, s. 18]. Zważywszy, że przepisy ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze regulują zasady wspólnego dochodzenia roszczeń od niewypłacalnego dłużnika, dochodzenie ich poza trybem postępowania

upadłościowego jest zasadniczo wykluczone. Potrącenie wzajemnych wierzytelności, choć co do zasady wierzyciel składa oświadczenie w przedmiocie potrącenia razem ze zgłoszeniem wierzytelności sędziemu-komisarzowi, można zatem traktować jako „uprzywilejowany” [Torbus 1998, s. 91] sposób zaspokojenia się wierzyciela dokonującego potrącenia względem innych wierzycieli. Reasumując, można stwierdzić, że ograniczenia wprowadzone przepisami prawa upadłościowego i naprawczego mają na celu z jednej strony ochronę masy upadłości przed uszczupleniem, z drugiej zaś przeciwdziałanie nierównomiernemu zaspokajaniu się wierzycieli upadłego.

Poruszona problematyka potrącenia dokonanego wobec upadłego będącego wierzycielem wzajemnym spotkała się z dużym zainteresowaniem zarówno doktryny, jak i orzecznictwa. Niemniej jednak na szczególną uwagę zasługuje sytuacja, gdy do potrącenia wierzytelności, a ściślej złożenia oświadczenia o potrąceniu wzajemnych wierzytelności, dochodzi w okresie jednego roku poprzedzającego ogłoszenie upadłości likwidacyjnej, na tzw. przedpolu upadłości. Ocena skuteczności takiego potrącenia, przy założeniu że wierzyciel upadłego, będąc jego dłużnikiem, uzyskał status wierzyciela poprzez nabycie wierzytelności w trakcie wskazanego okresu, nie jest kwestią łatwą, zważywszy że zagadnienie okazało się w orzecznictwie wysoce sporne. Mając na uwadze, że regulacja art. 89 p.u.n. nie formułuje ograniczeń co do możliwości potrącenia względem upadłego wierzyciela nabytej przed ogłoszeniem upadłości, w dalszej części opracowania zostaną poruszone zagadnienia związane ze skutecznością potrącenia na wypadek ogłoszenia upadłości likwidacyjnej.

## **1. Niedopuszczalność potrącenia w upadłości likwidacyjnej ze względu na chwilę nabycia wierzytelności**

Jak już wskazano, problematyka potrącenia wierzytelności przez wierzyciela wzajemnego upadłego na wypadek ogłoszenia upadłości obejmującej likwidację majątku upadłego została zawarta w art. 93–96 p.u.n. Z punktu widzenia zakresu tematycznego opracowania bliższej analizy wymaga regulacja art. 94 ust. 1 p.u.n. Stosownie do powołanego przepisu potrącenie wierzytelności nie jest dopuszczalne, jeżeli dłużnik upadłego nabył wierzytelność w drodze przelewu lub indosu po ogłoszeniu upadłości albo nabył ją w ciągu ostatniego roku przed dniem ogłoszenia upadłości, wiedząc o istnieniu podstawy do ogłoszenia upadłości. Z kolei zgodnie z treścią art. 94 ust. 2

zd. 1 p.u.n. potrącenie jest dopuszczalne, jeżeli nabywca stał się wierzycielem upadłego wskutek spłacenia jego długu, za który odpowiadał osobiście albo określonymi przedmiotami majątkowymi, i jeżeli nabywca w czasie, gdy przyjął odpowiedzialność za dług upadłego, nie wiedział o istnieniu podstaw do ogłoszenia upadłości. Ponadto potrącenie jest zawsze dopuszczalne, jeżeli przyjęcie odpowiedzialności nastąpiło na rok przed dniem ogłoszenia upadłości (art. 94 ust. 2 zd. 2 p.u.n.). Dla pełnej jasności poglądów doktryny i orzecznictwa, które będą przedstawione w dalszej części opracowania, wskazać należy, że obecna regulacja art. 94 p.u.n. zasadniczo odpowiada treści poprzednio obowiązujących przepisów art. 34 i 35 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe [p.u.].

Analizowany przepis art. 94 p.u.n. wprowadza wyjątek od sformułowanej w art. 93 ust. 1 p.u.n. ogólnej zasady dopuszczalności potrącenia, pod warunkiem że obie wierzytelności istnieją w dniu ogłoszenia upadłości, przy czym zasada ta wynika już z regulacji art. 498 i 499 k.c. Niedopuszczalność potrącenia na podstawie przepisów szczególnych wyraźnie akcentuje art. 505 pkt 4 k.c., zgodnie z którym nie mogą być umorzone przez potrącenie wierzytelności, co do których potrącenie wyłączone jest przez przepisy szczególne. W związku z powyższym nasuwa się pytanie o charakter relacji zachodzącej pomiędzy przywołanymi przepisami prawa upadłościowego, a regulacją potrącenia zawartą w kodeksie cywilnym [k.c.]. W piśmiennictwie, również na tle poprzednio obowiązującego stanu prawnego, wyrażano zapatrywanie, że normy regulujące potrącenie w toku postępowania upadłościowego oraz normy kodeksu cywilnego pozostają względem siebie w stosunku *lex specialis* do *lex generalis* [Zedler 1996]. W piśmiennictwie słusznie zwrócono uwagę, że potrącenie dokonywane w toku postępowania upadłościowego, będące potrąceniem ustawowym, musi odpowiadać wszystkim warunkom (przesłankom) wskazanym w przepisach kodeksu cywilnego [Gurgul 2013, art. 93 Nb 1; Pyziak-Szafnicka 2009, s. 1160]. Przepisy p.u.n. zawierają tylko dodatkowe ograniczenia co do dopuszczalności potrącenia. Nie uchylają natomiast przepisów k.c. regulujących ogólne przesłanki dokonania potrącenia, jak i jego skutki materialnoprawne [Pyziak-Szafnicka 2009, s. 1160].

Z treści art. 94 ust. 1 można wyprowadzić wniosek, że obejmuje on sytuacje, gdy obie wierzytelności istniały już przed ogłoszeniem upadłości, natomiast dłużnik upadłego uzyskuje status wierzyciela wzajemnego poprzez nabycie wierzytelności albo po ogłoszeniu upadłości, albo już w okresie roku poprzedzającego ogłoszenie upadłości, jednak ze świadomością niewypłacalności dłużnika nabytej wierzytelności. Zwrot „po ogłoszeniu

upadłości” nie powinien być interpretowany w oderwaniu od art. 52 zd. 1 p.u.n., zgodnie z którym data wydania postanowienia o ogłoszeniu upadłości jest datą upadłości. W związku z powyższym S. Gurgul trafnie wskazuje, że rozstrzygający jest tutaj początek dnia, w którym wydano postanowienie w przedmiocie ogłoszenia upadłości. Konsekwentnie przelew wierzytelności dokonany w dniu wydania postanowienia należy traktować jako dokonany po ogłoszeniu upadłości, chociażby faktycznie wyprzedzał ogłoszenie postanowienia o kilka godzin [Gurgul 2013, art. 94 Nb 1]. Z kolei okres roku, w ciągu którego nabycie wierzytelności z wiedzą o istnieniu podstaw do ogłoszenia upadłości nie daje podstaw do jej potrącenia, jest terminem prawa materialnego. Zatem do jego obliczenia zastosowanie powinny znaleźć ogólne reguły zawarte w przepisach art. 110–116 k.c. [Adamus 2009, s. 37; Gurgul 2013, art. 94 Nb 1]. Przelew wierzytelności jest również zwrotem, który wymaga krótkiego doprecyzowania.

Na tle regulacji z art. 94 ust. 1 p.u.n. R. Adamus, odwołując się do wniosku *a contrario*, wskazuje cztery przypadki, kiedy potrącenie jest dopuszczalne, pomimo że dłużnik upadłego uzyskuje status wierzyciela wzajemnego poprzez nabycie wierzytelności. Po pierwsze, nabycie wierzytelności przez dłużnika upadłego na innej podstawie niż przelew czy indos nie powinno wykluczać możliwości potrącenia nabytej wierzytelności. Jako przykłady innych zdarzeń prawnych, nieobjętych hipotezą art. 94 ust. 1 p.u.n., autor podaje przypadki sukcesji uniwersalnej, w tym dziedziczenie, łączenie się spółek. Stanowisko wydaje się trafne, zważywszy że art. 94 ust. 1 p.u.n. wprowadza wyjątek od ogólnej zasady potrącalności, a jako wyjątek tenże przepis nie powinien podlegać interpretacji rozszerzającej. Po drugie, nabycie wierzytelności nastąpiło na podstawie przelewu lub indosu w ciągu ostatniego roku poprzedzającego ogłoszenie upadłości, ale wierzyciel (nabywca) nie wiedział o istnieniu podstaw do ogłoszenia upadłości dłużnika. Po trzecie, nabycie wierzytelności nastąpiło na podstawie przelewu lub indosu wcześniej niż w ciągu ostatniego roku poprzedzającego ogłoszenie upadłości. W tej sytuacji kwestia, czy dłużnik upadłego nabywający wierzytelność dysponował wiedzą o istnieniu podstaw do ogłoszenia upadłości, jest obojętna. Jako czwarty przypadek, który nie jest objęty hipotezą przepisu, autor wskazał sytuację, gdy nabycie wierzytelności przez dłużnika upadłego nastąpiło w drodze przelewu lub indosu w ciągu ostatniego roku przed dniem ogłoszenia upadłości, a dłużnik upadłego wiedział o istnieniu podstawy do ogłoszenia upadłości, jednak potrącenie nastąpiło przed ogłoszeniem upadłości, tj. oświadczenie w przedmiocie potrącenia zostało złożone przez wierzyciela przed dniem ogłoszenia upadłości.

Ostatni z powołanych przypadków, jak sygnalizowano wcześniej, należy do zagadnień wysoce spornych w doktrynie. Również orzeczenia dotyczące tego zagadnienia, zapadające czy to na gruncie przepisów nieobowiązującego już prawa upadłościowego, czy to prawa upadłościowego i naprawczego, przyjmowały odmienne rozstrzygnięcia. Rysujące się na tym tle koncepcje oraz argumentacja powoływana na ich obronę zostaną omówione w osobnym punkcie.

## **2. Problem dopuszczalności potrącenia na przedpolu upadłości likwidacyjnej**

W tym miejscu konieczne wydaje się doprecyzowanie terminu „przedpole upadłości”. W pierwszej kolejności należy podkreślić, że nie jest to pojęcie (termin) języka prawnego, którym ustawodawca posłużył się w tekście ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze. Jest to zatem termin języka prawniczego, którym sporadycznie posługuje się doktryna czy orzecznictwo. Najczęściej zwrot jest używany w kontekście okresu bezpośrednio poprzedzającego ogłoszenie upadłości, w trakcie którego niektóre czynności prawne dokonane w stosunku do upadłego lub te, których upadły był stroną, uznaje się za bezskuteczne względem masy upadłości albo za niedopuszczalne, niewywołujące skutków prawnych. Tym samym nie jest to pojęcie ostre. W odniesieniu do regulacji wspomnianego art. 94 ust. 1 p.u.n. „przedpole upadłości” będzie oznaczać okres roku poprzedzającego ogłoszenie upadłości likwidacyjnej bądź – w przypadku pierwotnego ogłoszenia upadłości z możliwością zawarcia układu – okres jednego roku poprzedzającego wydanie postanowienia w przedmiocie zmiany trybu prowadzenia postępowania na postępowanie obejmujące likwidację majątku upadłego.

Niedopuszczalność potrącenia wierzytelności nabytej w drodze przelewu lub indosu w okresie jednego roku poprzedzającego ogłoszenie upadłości likwidacyjnej, przy założeniu wiedzy wierzyciela co do istnienia podstaw ogłoszenia upadłości, nie budzi wątpliwości, gdy oświadczenie wierzyciel składałby już po ogłoszeniu upadłości. Natomiast na tle dopuszczalności potrącenia czy też jego skuteczności w sytuacji, gdy wierzyciel oświadczenie w przedmiocie potrącenia złożył przed ogłoszeniem upadłości, zarysowały się dwa zasadnicze poglądy. Według pierwszego, w pewnym uproszczeniu, złożenie przez wierzyciela przed ogłoszeniem upadłości oświadczenia o potrąceniu wierzytelności nabytej w okresie jednego roku poprzedzającego

ogłoszenie upadłości powoduje jej umorzenie, stosownie do ogólnej reguły przewidzianej w art. 498 § 2 i 499 k.c. [Adamus 2009, s. 73 i n.; Janda 2007, s. 182; Stochel 2001, s. 48; Zimmerman 2012, art. 94 Nb 8]. Z kolei drugi, przeciwny pogląd przyjmuje, że złożenie przez wierzyciela oświadczenia w wyżej wskazanych okolicznościach nie powoduje umorzenia wierzytelności [Gurgul 2013, art. 94 Nb 3; Pyziak-Szafnicka 2002, s. 323; Stępnia 1996; Torbus 1997, s. 97].

## **2.1. Dopuszczalność potrącenia wierzytelności na przedpolu upadłości likwidacyjnej – stanowisko judykatury**

Jednym z możliwych rozwiązań dylematu potrącenia na przedpolu upadłości likwidacyjnej jest przyjęcie, że potrącenie takie jest dopuszczalne, a tym samym skutkuje umorzeniem potrącanej wierzytelności. Oczywiście pod warunkiem spełnienia przesłanek określonych w przepisach k.c.<sup>1</sup>. Na tle regulacji art. 34 i 35 p.u., które zostały niemal dokładnie recypowane w ramach regulacji prawa upadłościowego i naprawczego, wskazane stanowisko zajął Sąd Najwyższy [Wyrok SN z dnia 15 grudnia 1994], wskazując, że art. 35 § 1 p.u. dotyczący wyłączenia dopuszczalności potrącenia przez dłużnika upadłego wierzytelności nabytej w drodze przelewu lub indosu po ogłoszeniu upadłości albo nabytej w ciągu ostatnich sześciu miesięcy przed datą ogłoszenia upadłości ze świadomością istnienia podstawy ogłoszenia upadłości może jednak wchodzić w rachubę tylko w przypadku spełnienia przesłanek z art. 34 p.u. mającego podstawowe znaczenie dla kwestii potrącenia, bo stanowiącego, kiedy jest dopuszczalne potrącenie długu upadłego z długiem wierzyciela. Zatem warunkiem takiego potrącenia jest, aby oba długi istniały w czasie ogłoszenia upadłości, chociażby termin uiszczenia jednego z nich nie nastąpił. Zdaniem Sądu Najwyższego odpowiada to ogólnym przepisom dotyczącym potrącenia, bowiem z istoty potrącenia wynika, że obok siebie istnieć muszą dwie wierzytelności i dwa długi odpowiadające wierzytelności [Wyrok SN z dnia 15 grudnia 1994]. W konsekwencji wspomniany warunek nie będzie spełniony także wówczas, gdy przed ogłoszeniem upadłości dokonano już skutecznego potrącenia długu wierzyciela z długu upadłego, albowiem obie wierzytelności zostały już umorzone do wysokości wierzytelności wyższej i w chwili ogłoszenia upadłości obie one nie istnieją. Tym samym wierzytelność upadłego – jako już „skonsumowana” w wyniku dokonanego potrącenia – nie wchodzi do masy upadłości [Wyrok SN z dnia 30 listopada

---

<sup>1</sup> Szerzej na temat przesłanek potrącenia pisze M. Pyziak-Szafnicka [2009, s. 1099 i n.].



2005]. Podobne zapatrywanie co do skuteczności potrącenia dokonanego przed ogłoszeniem upadłości na tle przepisów prawa upadłościowego wyraził Sąd Najwyższy w innych wyrokach (z 14 grudnia 2004 r., 8 grudnia 2005 r. oraz 24 października 2007 r.).

Na tle regulacji art. 94 p.u.n. Sąd Najwyższy wyraził zapatrywanie, zgodnie z którym oświadczenie o potrąceniu złożone w ciągu roku przed ogłoszeniem upadłości przez dłużnika upadłego, który w tym okresie nabył wierzytelność w drodze przelewu lub indosu, wiedząc o podstawie upadłości, powoduje umorzenie wierzytelności [Wyrok SN z dnia 6 lutego 2008; Wyrok SN z dnia 25 marca 2009]. Jednakże w innym wyroku Sąd Najwyższy przedstawił, na tle art. 94 p.u.n., najbardziej pogłębioną argumentację, której skrótkowe przedstawienie wydaje się celowe [Wyrok SN z dnia 6 lutego 2008].

Po pierwsze, Sąd Najwyższy odwołał się do przytaczanego już we wcześniejszym orzecznictwie argumentu, że skutki przewidziane w art. 94 ust. 1 p.u.n. odnoszą się do zobowiązań istniejących w chwili ogłoszenia upadłości, jest zaś poza sporem, że złożenie oświadczenia woli przez dłużnika upadłego o potrąceniu powoduje skutek materialnoprawny umorzenia, a więc wierzytelność w chwili ogłoszenia upadłości nie istnieje. Wykładnia językowa art. 94 ust. 1 p.u.n. nie pozwala na wyprowadzenie przeciwnego wniosku.

Po drugie, przedmiotowy pogląd, zdaniem Sądu Najwyższego, wspiera również argument z wykładni systemowej. Systematyka przepisów art. 93–96 p.u.n. nie jest przypadkowa, generalną więc zasadą dopuszczalności potrącenia jest istnienie wierzytelności w dniu ogłoszenia upadłości, skoro art. 93 p.u.n. wyraźnie wskazuje na warunek potrącenia, którym jest istnienie wzajemnych wierzytelności.

Po trzecie, Sąd Najwyższy słusznie wskazał, że gdyby zamiarem ustawodawcy było uznanie za niepotrącalne wierzytelności nabytych po ogłoszeniu upadłości, jak i nabytych w ciągu ostatniego roku przed ogłoszeniem upadłości z wiedzą o istnieniu podstaw do ogłoszenia upadłości, wówczas sformułowanie art. 94 § 1 powinno brzmieć: „potrącenie nie było i nie jest dopuszczalne”, a nie „potrącenie nie jest dopuszczalne”. W odniesieniu do przedmiotowego argumentu na uwagę zasługuje trafne wskazanie R. Adamusa na sposób redakcji przepisów prawa upadłościowego i naprawczego dotyczących bezskuteczności czynności upadłego (art. 127 i nast. p.u.n.) [Adamus 2009, s. 81].

Po czwarte, Sąd Najwyższy krytycznie odniósł się do konstrukcji swoistego zawieszenia lub „warunkowania” oświadczenia woli, która w zasadzie leży u podstaw poglądu przeciwnego, tj. negującego skuteczność potrącenia dokonanego na przedpolu upadłości, albowiem w chwili dokonywania



czynności potrącenia nie ma pewności co do skuteczności tej czynności, gdyż upadłość wierzyciela nie została jeszcze ogłoszona i nie wiadomo, czy w ogóle będzie ogłoszona. Ogłoszenie upadłości rodzi zatem dylemat, czy skutek umorzenia wierzytelności był przez cały ten czas zawieszony, czy też „obarczony” warunkiem rozwiązującym, który ziścił się z chwilą ogłoszenia upadłości, przywracając wierzytelność do życia. Zdaniem Sądu Najwyższego, na powyższe pytania brak jest dobrej odpowiedzi. Regulacja art. 498 § 2 k.c. stanowi, że z chwilą dokonania potrącenia wierzytelność ulega umorzeniu w sposób bezwarunkowy. Podobnie art. 94 ust. 1 p.u.n. nie konstruuje warunkowego umorzenia wierzytelności.

W dalszej kolejności Sąd Najwyższy zauważył, że obecna regulacja prawa upadłościowego i naprawczego, w tym w szczególności dwa tryby prowadzenia postępowania upadłościowego, powoduje daleko idące trudności co do kwalifikacji wiedzy dłużnika dokonującego potrącenia wierzytelności przed ogłoszeniem upadłości. Nie jest jasne, jak wierzyciel nabywający wierzytelność ma zakwalifikować wiedzę o trudnościach finansowych dłużnika, skoro ogłoszenie upadłości może nastąpić w opcji układowej, względnie wnioski o jej ogłoszenie może zostać oddalony w okolicznościach wskazanych w art. 13 p.u.n.<sup>2</sup>. Nie bez znaczenia, według oceny Sądu Najwyższego, jest również długi okres, jaki wiąże się z niepewnością co do skuteczności oświadczenia o potrąceniu, jeżeli przyjmie się pogląd negujący skuteczność umorzenia wierzytelności.

Ostatecznie Sąd Najwyższy przyjął, że za poglądem przeciwnym nie przemawia ani funkcja potrącenia, ani funkcjonalna wykładnia przepisu prawa upadłościowego i naprawczego. Kwestionowanie stwarza bowiem trudności w funkcjonowaniu instytucji potrącenia przed potencjalnym ogłoszeniem upadłości jednej ze stron potrącenia. Tymczasem potrącenie dotyczy najczęściej wierzytelności przeterminowanych, a przynajmniej wymagalnych.

## **2.2. Niedopuszczalność potrącenia wierzytelności na przedpolu upadłości likwidacyjnej – stanowisko judykatury**

W orzecznictwie na tle analizowanego zagadnienia skuteczności umorzenia wierzytelności na skutek oświadczenia o potrąceniu złożonego na przedpolu upadłości wyrażono również inne zapatrywanie. W uchwale z dnia 21 sierpnia 2003 r., s. 27, Sąd Najwyższy zajął stanowisko, że oświadczenie

---

<sup>2</sup> R. Adamus słusznie podnosi, że o doborze procedury do danego stanu faktycznego decyduje sąd upadłościowy w składzie trzech sędziów niejednokrotnie po zasięgnięciu opinii biegłego. Trudno zatem wymagać od wierzyciela, aby mógł antycypować rodzaj postępowania upadłościowego [Adamus 2009, s. 82–83].

o potrąceniu złożone w ciągu roku przed dniem ogłoszenia upadłości przez dłużnika upadłego, który w tym okresie nabył w drodze przelewu lub indosu wierzytelność, wiedząc o podstawie upadłości, nie powoduje umorzenia wierzytelności. Uzasadniając powyższe stanowisko, Sąd Najwyższy przyjął, że wierzytelność nabyta w warunkach wskazanych w art. 35 p.u. (odpowiednika art. 94 ust. 1 p.u.n.) jest co do zasady niepotrącalna. Tym samym ocena, kiedy doszło do złożenia oświadczenia, tj. przed czy po ogłoszeniu upadłości, nie ma większego znaczenia. Dopiero po ustaleniu, że nie zachodzą przeszkody, o których mowa w art. 35 § 1, oświadczenie dłużnika upadłego o potrąceniu powinno być ocenione na podstawie art. 34 § 1 prawa upadłościowego albo na podstawie art. 498–505 k.c., w zależności od tego, czy zostało ono złożone przed czy po ogłoszeniu upadłości. Identyczne stanowisko Sąd Najwyższy zajął w innych wyrokach [Wyrok SN z dnia 19 listopada 2004; Wyrok SN z dnia 30 listopada 2005].

Niemniej jednak dla prezentowanego poglądu istotne znaczenie ma niedawno zapadłe orzeczenie – uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego [Uchwała SN z dnia 4 września 2013], gdzie Sąd Najwyższy przedstawił stanowisko, zgodnie z którym oświadczenie o potrąceniu złożone przed dniem ogłoszenia upadłości, obejmującej likwidację majątku upadłego, przez jego dłużnika, który nabył wierzytelność w drodze przelewu w okresie roku przed dniem ogłoszenia upadłości, wiedząc o istnieniu podstawy do ogłoszenia upadłości, nie powoduje umorzenia wierzytelności.

W ocenie Sądu Najwyższego za objęciem zakresem zastosowania art. 94 ust. 1 p.u.n. oświadczenia o potrąceniu, złożonego w warunkach określonych w tym przepisie zarówno przed, jak i po ogłoszeniu upadłości, przemawia wykładnia językowa. Z treści przepisu wynika, że dla oceny dopuszczalności potrącenia wierzytelności relewantne jest jedynie to, czy w chwili nabycia wierzytelności dłużnik upadłego wiedział o istnieniu podstawy do ogłoszenia upadłości [uzasadnienie Uchwały SN z dnia 4 września 2013]. Sąd Najwyższy odrzucił tu odmienną wykładnię art. 94 ust. 1 u.p.n., negując twierdzenie, że aby uznać tę wykładnię za poprawną, analizowany przepis powinien zawierać sformułowanie: „potrącenie nie było i nie jest dopuszczalne”. Jednocześnie Sąd Najwyższy wskazał, że ustawodawca nie używa w przepisach czasu przeszłego dla określenia skutków wadliwych czynności prawnych, a ponadto, zdaniem Sądu Najwyższego, komentowany art. 94 ust. 1 p.u.n., jak i poprzedzający go art. 35 p.u., zawiera w sobie domniemanie, że nabycie wierzytelności w warunkach w nim określonych ma charakter spekulacyjny, co uzasadnia postrzeganie przedmiotowej regulacji zawartej w art. 94 ust. 1 u.p.n. jako elementu systemu ochrony realizacji celów postępowania upadłościowego.

Wykładnia określająca węższy zakres zastosowania art. 94 ust. 1 u.p.n. prowadziłaby do ochrony wierzyciela upadłego, który dokonał potrącenia, kosztem innych niezaspokojonych wierzycieli upadłego, mimo wiedzy potrącającego o niewypłacalności upadłego. Taka interpretacja art. 94 ust. 1 u.p.n. premiowałaby działania nieetyczne, a nawet podjęte *in fraudem legem*, co nie było celem ustawodawcy. Reasumując, Sąd Najwyższy podkreślił, że przepis art. 94 ust. 1 p.u.n. należy ujmować nie jako regulację wyłączającą możliwość złożenia samego oświadczenia o potrąceniu po stwierdzeniu warunków potrącalności wierzytelności określonych w art. 93 ust. 1 u.p.n., lecz jako regulację określającą wierzytelności, które nie mogą być przedmiotem skutecznego potrącenia. Jest to zatem przepis szczególny, o którym mowa w art. 505 pkt 4 k.c., wyłączającym, ze względu na ochronę praw osób trzecich (innych wierzycieli upadłego), umorzenie wierzytelności nabytych wobec upadłego przez jego dłużnika [Uchwała SN z dnia 4 września 2013].

## Zakończenie

Przedstawione powyżej dwa wykluczające się poglądy, prezentowane na tle wykładni art. 94 § 1 p.u.n., a ściślej zakresu jego zastosowania, jak również rozstrzygnięcie wynikającego z nich sporu, nie pozostają bez znaczenia dla praktyki obrotu gospodarczego. Wydaje się, że ostatnio zapadła uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 4 września 2013 r. ukształtuje, przynajmniej na pewien czas, orzecznictwo sądów powszechnych w tym zakresie. Jak można przypuszczać, „preferowany” kierunek szerszej wykładni art. 94 § 1 p.u.n. w praktyce może się okazać źródłem stanu daleko idącej niepewności dla podmiotów, które stosunkowo często rozliczają się z wykorzystaniem instytucji potrącenia, w tym potrącenia poprzedzonego uprzednim nabyciem wierzytelności. Okres jednego roku jest stosunkowo długi, zważywszy terminy przedawnienia roszczeń czy w szczególności instrukcyjny termin do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości. Ponadto wzruszenie, czy raczej następce stwierdzenie niedopuszczalności potrącenia, wiąże się z daleko idącymi konsekwencjami dla wierzyciela – kontrahenta upadłego. Nie ulega wątpliwości, albowiem argument ten jest często przytaczany, że szersza wykładnia art. 94 § 1 p.u.n. eliminuje ryzyko spekulacyjnego nabywania wierzytelności [Gurgul 2013, art. 94 Nb 3; Pyziak-Szafnicka 2009, s. 1162–1164], a w efekcie przeciwdziała zubożeniu masy upadłości. Niemniej jednak redukcja analizowanego problemu do spekulatywnego nabywania wierzytelności, zważywszy złożoność życia gospodarczego, jawi się jako zbyt daleko idące.

## Bibliografia

### Literatura

- Adamus, R., 2009, *Upadłość a potrącenie. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa.
- Gurgul, S., 2013, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa.
- Janda, P., 2007, *Potrącenie jako sposób zaspokojenia roszczenia wierzyciela po ogłoszeniu upadłości obejmującej likwidację majątku*, Monitor Prawniczy, nr 4.
- Pyziak-Szafnicka, M., 2002, *Potrącenie w prawie cywilnym*, Zakamycze, Kraków.
- Pyziak-Szafnicka, M., 2009, w: Olejniczak A. (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna, System prawa prywatnego*, t. 6, C.H. Beck, Warszawa.
- Stępniański, L., 1996, *Glosa do wyroku SN z dnia 15 grudnia 1994 r.*, I CRN 149/94, OSP, z. 4, poz. 84.
- Stochel, J., 2001, *Istota potrącenia i sposób jego obliczenia w prawie upadłościowym*, Prawo Spółek, nr 5.
- Torbus, A., 1997, *Ochrona praw wierzycieli upadłościowych a ograniczenie potrącenia przed ogłoszeniem upadłości*, Przegląd Sądowy, nr 7–9.
- Torbus, A., 1998, *Glosa do wyroku SN z dnia 20 lutego 1997 r.*, I CKN3/97, Przegląd Sądowy, nr 3.
- Zedler, F., 1996, *Glosa do wyroku SN z dnia 15 grudnia 1994 r.*, I CRN 149/94, OSP, z. 4, poz. 84.
- Zimmerman, P., 2012, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa.

### Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. 2014, poz. 121, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze, t.j. Dz.U. 2012, poz. 1112, z późn. zm.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe, t.j. Dz.U. 1991, nr 118, poz. 512, z późn. zm.

### Orzecznictwo

- Uchwała SN z dnia 21 sierpnia 2003 r., III CZP 48/03, OSNC 2004, nr 10, poz. 155.
- Uchwała SN z dnia 4 września 2013 r., III CZP 26/13, Biul. SN 2013, nr 9.
- Wyrok SN z dnia 15 grudnia 1994 r., I CRN 149/94, OSP 1996, z. 4, poz. 84.
- Wyrok SN z dnia 19 listopada 2004 r., V CK 231/04, niepubl.
- Wyrok SN z dnia 14 grudnia 2004 r., II CK 263/04, Legalis, nr 83613.
- Wyrok SN z dnia 30 listopada 2005 r., III CK 224/05, Monitor Prawniczy 2006, nr 1.
- Wyrok SN z dnia 8 grudnia 2005 r., II CK 295/05, Legalis, nr 173832.
- Wyrok SN z dnia 24 października 2007 r., IV CSK 223/07, Legalis, nr 172005.
- Wyrok SN z dnia 6 lutego 2008 r., II CSK 424/07, Biul. SN 2008, nr 4.
- Wyrok SN z dnia 25 marca 2009 r., V CSK 19/09, Legalis, nr 247655.